

Utopijna wizja wychowania pedagogiki serca Marii Łopatkowej w kontekście wartości czasów współczesnych

Abstrakt: Wartości i ideały w wychowaniu pokazują kierunek, w jakim podejmowane przez wychowawcę (rodzica, nauczyciela) działania powinny zmierzać. Są drogowskazem, który nakazuje traktowanie dziecka w sposób szczególny, z zachowaniem wszelkich norm i zasad etycznych po to, aby stworzyć mu jak najlepsze warunki do wzrastania. Thomas More w wymyślonej przez siebie opowieści stworzył idealnie funkcjonujące państwo Utopia, w którym panowała pełna poszanowania atmosfera. Ludzie byli dla siebie życzliwi, uczciwi, nie było głodu, ani żadnych innych niepożądanych warunków. Maria Łopatkowa stworzyła nurt pedagogiczny o nazwie pedagogika serca, który opierał się na autorskiej wizji podmiotowego poszanowania dzieci. Utopijna, idealistyczna, pozostawiająca wiele do życzenia koncepcja wychowania młodego pokolenia skłania do refleksji nad wartościami idealistycznego wychowania i realiami, jakie niesie współczesne życie. Jest to spojrzenie pełne humanizmu na pozycję dziecka w sytuacji zmiany w jego przestrzeni osobistej, edukacyjnej i rodzinnej. Pedagogika serca kryje w sobie ponadczasową utopijną wizję ścierania się pozytywnych intencji z ograniczeniami i niedoskonałościami świata, w którym rządzi konsumpcjonizm, pośpiech i ciągła zmiana. Realne spojrzenie na dziecko jako na jednostkę nie w pełni ukształtowaną, pozostającą w ciągłym rozwoju, posiadającą swoje mocne, jak i słabe strony, wynikające z sytuacji, w jakiej się znalazło, pokazuje wizję autorki nurtu jako niemożliwą do zrealizowania.

Słowa kluczowe: Łopatkowa, wartości, pedagogika serca, utopia, wychowanie, współczesność, szkoła, nauczyciel, uczniowie

Wprowadzenie

Wychowanie dziecka jest trudnym zadaniem, do którego nie wszyscy ludzie są dobrze przygotowani¹. Dzisiejsze czasy mają charakter dynamicznych przemian, a sposób patrzenia na dziecko zmienia się wraz ze zmianą czynników gospodarczych, politycznych i religijnych istniejących w danym czasie i miejscu².

Intensywne zmiany społeczne, które zaczęły następować już w drugiej połowie XX wieku w całym zachodnim świecie, zachwiały tradycyjną wizją funkcjonowania układów międzyludzkich. Rudolph H. Schaffer spisał wszystkie dostrzeżone przez ostatnie dziesiątki lat zmiany. Dostrzegł m.in., że małżeństwo nie jest już koniecznym warunkiem istnienia życia rodzinnego oraz że

¹ Zob. J. G. Woititz, *Wymarzone dzieciństwo*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, s. 9.

² H. R. Schaffer, *Psychologia dziecka*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 39.

gwałtownie wzrósł współczynnik rozwodów; powszechne stało się samotne rodzicielstwo. Wiele dzieci jest świadkami kolejnych małżeństw swych rodziców i mieszka z ojczymami lub macochami. Spory odsetek matek pracuje poza domem, a przez to w życiu rodzinnym występuje wiele różnych układów, jeśli chodzi o dzielenie się opieką nad dziećmi³.

Współcześnie dziećmi zajmują się także ojcowie – jak pisze dalej – to niekiedy oni stają się głównymi opiekunami dziecka. Pary tej samej płci, męskie lub żeńskie, też coraz częściej uważane są za właściwy układ. Zmiany te miały duży rozmach i następowały zadziwiająco szybko, będąc jednocześnie źródłem poważnych wątpliwości co do skutków dla rozwoju psychicznego dziecka wychowywanego w tak niekonwencjonalnych warunkach⁴.

Zatem zmienność świata obecnego nie stwarza ludziom warunków do poczucia bezpieczeństwa, a co za tym idzie – zaadaptowania się w środowisku, w którym funkcjonują wraz z innymi jako grupa.

Zamiast z czasem coraz lepszego rozumienia otoczenia, wywołuje poczucie coraz większej niedookreśloności, zagubienia się między ważnym a nieistotnym, pożądanym a zbędnym, dobrym a szkodliwym. Zatem pożądane jest świadome wprowadzanie jednostki w świat kultury, czyli w symboliczny wymiar jej społecznej rzeczywistości, a więc – wychowanie⁵.

Kilka słów o utopii

Wartości autoteliczne tworzą pewien pożądaný obraz świata doskonałego, w którym są drogowskazem, nadają kierunek właściwego zachowania. Pewne bezkrytyczne, wyidealizowane spojrzenie na świat, w którym większość społeczeństwa kieruje się ogólnie akceptowanym potencjałem, tworzy wizję cywilizacji utopijnej. Społeczeństwom przyświecają nie tylko wzniosłe cele i dobre intencje, mimo że – zwłaszcza w wychowaniu – nakazuje się i podaje za przykład moralne zachowania i postawy. Obycie jednostki z naczelnymi wartościami powoduje osobiste dla niej skutki, czyli prowadzi do ich akceptacji lub odrzucenia. Niezmiernie ważne jest, aby zostały one przyjęte (przyswojone, uwewnętrznione) intelektualnie, emocjonalnie tak, aby stały się naturalnym, fundamentalnym składnikiem moralności współczesnych ludzi⁶.

Słowo *utopia* jest kojarzone z Thomasem Morem⁷, angielskim wybitnym myślicielem, humanistą, pisarzem, politykiem, który żył w czasach renesansu. Dziełem, które

³ Tamże, s.115.

⁴ Tamże, s.115-116.

⁵ K. Ferenc, *Konteksty edukacji kulturalnej. Społeczne interesy i indywidualne wybory*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2003, s. 179.

⁶ K. Ferenc, *Przestrzenie współczesnej edukacji obywatelskiej*, [w:] *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, t. I, red. W. Żłobicki, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 79.

⁷ Angielski myśliciel, prawnik, pisarz i polityk, członek Izby Lordów i kanclerz królewski, tercjarz franciszkański. Był męczennikiem chrześcijańskim czczonym przez anglikanów, święty Kościoła katolickiego urodzony 7 lutego 1478 roku w Londynie, w którym również zmarł 6 lipca 1535 roku (*More Thomas*, [w:] *Encyklopedia PWN* [online] [dostęp: 23.08.2016]. Dostępny w World Wide Web: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/More-Thomas;3943423>.

rozślawiło jego imię, była opowieść o wyspie o nazwie Utopia⁸. W opowieści pisarz przedstawia świat polityczny jako element szerszego ładu, wizję społeczeństwa odmiennego od istniejących. Utopianie honorowali normy prawne, które dawały im „wolność sumienia i wyznania”, ale też akceptowali byt duszy nieśmiertelnej i Istoty Najwyższej jako fundament godności człowieka. More skupiał się przede wszystkim na instytucjonalnym wymiarze ładu politycznego. Chciał w ten sposób pozbyć się przyczyny partykularyzmów grupowych i interesowności rządzących.

Państwo Utopian było samowystarczalne. Wprawdzie żaden z jego obywateli nie był głodny ani bezdomny, a każdy był bezpieczny i czuł się równy, nawet władcy, prowadząc życie przyjemne, choć bez kaprysów, lecz zgodne z prawami «rozumnej natury», to jednak nie znali oni gier hazardowych, nosili jednakowe ubiory, pracowali fizycznie na wsi (oprócz członków elitarnej «klasy naukowców»), spożywali wspólnie posiłki, nie mogli dyskutować kwestii politycznych poza senatem lub zgromadzeniem ani swobodnie opuszczać miasta, godzili się na utratę dzieci zbyt licznych lub przesiedlenie⁹.

W Utopii panowała harmonia i ład społeczny. Mimo iż wszyscy byli sobie równi, to obowiązkiem żon było wspieranie mężów, do powinności dzieci należało wspieranie rodziców, a nad wszystkimi miała czuwać najstarsza osoba w rodzinie.

Utopia bywa rozumiana jako „gatunek dydaktycznej literatury fantastycznej przedstawiający życie idealnej społeczności”¹⁰. Inne źródła określają utopię jako „nieziszczalny pomysł, mrzonka”¹¹. Samo słowo *utopia* wywodzi się z języka greckiego, w którym to *ou* oznacza «nie», a *topos* – «miejsce», czyli takie „miejsce, którego nie ma”¹². W potocznym rozumieniu to „coś nierealnego, niedającego się zrealizować”¹³. Według *Słownika filozofii* termin *utopia* określa „wszelkie wizje idealnej organizacji życia społecznego, tworzone na podstawie krytycznej analizy społeczeństw realnie istniejących”¹⁴.

Z utopii wywodzi się utopizm, który dla moich rozważań jest dość istotny. Magdalena Waniewska-Bobin definiuje utopizm jako „skłonność do konstruowania świata doskonałego i tendencja do życia według jego zasad, postawa oparta na pomysłach i oczekiwaniach niemożliwych do zrealizowania, mrzonkach”¹⁵. Jak opisuje dalej, do utopizmu trzeba zaliczyć wszelkie pomysły, które powstały z fantazji, a są oderwane od rzeczywistości. W utopii oraz utopizmie – wszystkie działania, które są

⁸ Tytułowa Utopia to nieprawdziwe królestwo położone na wyspie. Utopia była państwem demokratycznym, zrównoważonym, w którym praca była obowiązkowa, pożądana i mimo że panowała wolność wyznania i innych osobistych wyborów, to każde miasto mieszczące się na niej było do siebie podobne. Do dziś historycy zastanawiają się, czy opowieść odzwierciedlała wyobrażenia autora czy stanowiła satyrę na zreformowaną w tamtym okresie Europę.

⁹ *More Thomas*, dz. cyt.

¹⁰ *Utopia – definicja, synonimy, przykłady użycia*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN* [online] [dostęp: 30.09.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/utopia.html>.

¹¹ *Utopia*, [w:] *Słownik SJP Słownik Języka Polskiego* [online] [dostęp: 30.09.2015]. Dostępny w World Wide Web: <https://sjp.pl/utopia>.

¹² K. Czerwiński, *Utopia jako impuls innowacji w edukacji*, [w:] *Od pedagogiki do polityki*, red. J. Marszałek-Kawa, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 83.

¹³ J. Jaśtał, *Utopia*, [w:] *Słownik filozofii*, red. J. Hartman, Wydaw. Zielona Sowa, Kraków 2004, s. 241.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ M. Waniewska-Bobin, *Utopizm*, [w:] *Encyklopedia filozofii wychowania*, red. S. Jedynak, J. Kojkoł, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2009, s. 327.

założeńmi tej koncepcji, są niewykonalne, niepraktyczne, bądź po prostu naiwne¹⁶. Waniewska-Bobin widzi utopizm jako zjawisko szkodliwe, zwłaszcza na gruncie wychowania, gdzie spotykają się ze sobą różne koncepcje szczęścia indywidualnego, wychowania bezstresowego, relatywizmu i nihilizmu¹⁷.

Kazimierz Czerwiński, analizując znaczenie „utopii”, spostrzegł, że brytyjski słownik socjologiczny mówi, iż termin ten ma najczęściej konotację pejoratywną w odniesieniu do braku realizmu w konkretnym obszarze, kontekście¹⁸.

Pedagogika serca Marii Łopatkowej a wartości świata współczesnego

Maria Łopatkowa przyszła na świat 28 stycznia 1927 roku w Polsce, w Radziejowicach, miejscowości położonej w województwie mazowieckim. Pracowała jako pisarka i pedagog. Była działaczką społeczną i posłanką na Sejm PRL VI i VII kadencji oraz senatorem III kadencji¹⁹, nauczycielem w szkołach podstawowych w Łodzi, Modlicy oraz Ołtarzewie. Praca przy naczelnej redakcji „Przyjaciela Dziecka”, działalność oświatowa, bycie rzecznikiem i obrońcą Praw Dziecka w Polsce, przewodniczenie Partii Dziecka oraz Podkomisji Opieki nad Dzieckiem pozwoliły jej dostrzec w dziecku małą, kruchą, słabą i przestraszoną istotę zdaną na łaskę i niełaskę dorosłego²⁰.

Kazimierz Denek podkreślał, że wartości pełnią istotną rolę w życiu każdego człowieka²¹. Józef Półturzycki, mówiąc o wartościach, twierdził, że pełnią one szczególną rolę w życiu każdej jednostki, bo decydują o byciu, sensie i jakości życia. To one regulują stosunek do samego siebie, do innych osób i całego środowiska. Aksjologia jest dziedziną, która zajmuje się wartościami. Nie można poznać i zrozumieć żadnej ludzkiej istoty, gdy nie zrozumie się roli wartości tworzących jej jestestwo²². Wartość to także „wszystko to, co nie jest neutralne i obojętne, lecz jest cenne, ważne i doniosłe, a przez to stanowi cel ludzkich dążeń. Jest ważne także samo w sobie”²³.

Łopatkowa zawsze zwracała uwagę na otaczanie dzieci miłością, co stanowi główne założenie nurtu, który stworzyła. Został nazwany „pedagogiką serca” i opisany dokładnie w książce o takim samym tytule. Autorka „blisko 50 lat propaguje w Polsce pedagogikę serca, nurt wychowania emocjonalnego mający na celu wspieranie dziecka w rozwijaniu uczuć wyższych, zwłaszcza zdolności do kochania”²⁴. Według Łopatkowej

¹⁶ Zob. tamże, s. 327.

¹⁷ Zob. tamże, s. 328.

¹⁸ K. Czerwiński, *Utopia jako impuls innowacji w edukacji*, dz. cyt., s. 84.

¹⁹ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 93.

²⁰ M. Łopatkowa, *Elementarz wychowania młodego dziecka*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 2002, s. 39.

²¹ K. Denek, *Wartości jako źródło edukacji*, [w:] *Dziecko w świecie wartości. Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*, red. B. Dymara, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003, s. 22.

²² Zob. J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 1997, s. 37–42.

²³ W. Furmanek, *Człowiek, człowieczeństwo, wychowanie*, Wydaw. Oświatowe Fosze, Rzeszów 1995, s. 10.

²⁴ L. Wollman, *Wychowanie w miłości* [online] Studio Opinii [dostęp: 4.10.2015]. Dostępny

człowiek jest wielką tajemnicą i nie zna samego siebie, niemniej jednak pisarka próbuje odpowiedzieć na pytanie: „Kim jest człowiek?” i „Kim jest człowiek wobec drugiego człowieka i jaki być powinien? Co robić, aby stał się *homo amans* – człowiekiem miłującym?” Istota ludzka nie jest z natury ani zła, ani dobra. Autorka nurtu twierdzi, że antidotum na wszelkie zło tego świata stanowi miłość. „Bo miłość rodzi się z tego, co człowiek człowiekowi daje z siebie najlepszego: z troski, z poświęcenia, z zrozumienia”²⁵. Łopatkowa twierdzi, że rozwój uczuć moralnych u dziecka rozpoczyna się już wówczas, gdy niemowlę uzewnętrznia swoje potrzeby w jedyny sposób, jaki potrafi – wrzaskiem. Zaspokajanie potrzeb emocjonalnych wynika z naturalnych więzi rodzica (matki) z dzieckiem. To, co najważniejsze w wychowaniu dziecka, to umacnianie jego więzi uczuciowych z rodzicami, rodzeństwem i całym najbliższym środowiskiem. To właśnie miłość i przywiązanie do najbliższych jest podstawą do tworzenia uczuć bliższych do siebie i otaczającej go rzeczywistości. Helena Gutowska podkreśla, że

Poszerzenie kręgu osób, z którymi dziecko czuje się związane uczuciowo, do których może mieć zaufanie, jest konieczne do jego rozwoju społecznego. Często dziecko bierze przykład z postępowania swoich krewnych²⁶.

Wedle Łopatkowej dziecko od samego początku swojego istnienia naśladuje przede wszystkim postępowanie własnych rodziców. „Rodzice mają największy autorytet. Są dziecku bardzo potrzebni, są osobami znaczącymi. Dlatego też dziecko przyswaja niektóre postawy rodziców i ich system wartości”²⁷. Bez realnej empatycznej więzi rodzica z potomkiem nie można mówić o zdrowiu psychicznym oraz zdolności kochania.

Pam Schiller i Tamera Bryant zauważyły, że wychowanie w świecie współczesnym nakłada wymóg wnikliwego badania i zapobiegania wszystkiemu, co mogłoby sprzyjać agresji i jej rozwojowi. Brak takiego postępowania powoduje szerzenie się patologii, opóźnień psychicznych, niechęci do nauki oraz zanik ambicji. Miłość nie rodzi się w próżni. Niestety jest tak, że współcześni ludzie żyją w pośpiechu i nie zawsze zatrzymują się w takim momencie, aby na czas pomyśleć o wszystkich konsekwencjach, zmianach kulturowych, które obecnie zachodzą²⁸.

Utopijna wizja pedagogiki serca w kontekście rodziny

Rodzice to naturalne wzorce. Łopatkowa uważa, że

Dziecko będące nie tylko przedmiotem, lecz także podmiotem wychowania, nie może być obiektem wyłącznie zabiegów z zewnątrz. Musi ono działać w uzewnętrznieniu treści lansowanych przez osoby wychowujące. Musi zacząć rozumieć siebie i swe powiązania ze światem w kontekście zależności i praw stworzonych przez społeczeństwo ludzkie. Musi umieć docierać do przyczyn skłócających je z owym światem²⁹.

w World Wide Web: <http://studioopinii.pl/dr-lidia-wollmann-wychowanie-w-milosci/>.

²⁵ M. Łopatkowa, *Elementarz wychowania młodego dziecka*, dz. cyt., s. 35.

²⁶ H. Gutowska, *Zanim dziecko pójdzie do szkoły*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1983, s. 63.

²⁷ Tamże, s. 32.

²⁸ Zob. P. Schiller, T. Bryant, *Wychowuj mądrze. Naucz dziecko podstawowych 16 wartości*, Wydaw. K. E. Liber, Poznań 2004, s. 6–7.

²⁹ M. Łopatkowa, *Jak pracować z dzieckiem i rodziną zagrożoną*, Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne,

Rodzina to najbliższa człowiekowi komórka społeczna. Krystyna Ferenz wyjaśnia, że jest ona

naturalną grupą o charakterze «pierwotnym» [...]. Pośredniczy ona między osobnikiem a społeczeństwem, między jednostką a społeczeństwem, między jednostką a systemem społecznym. Wykorzystuje szanse, jakie stwarza system społeczny lub społeczeństwo globalne międzypokoleniowej ciągłości i osobniczym zmianom pozycji, ról, uczestnictwa w kulturze i autokreacji. Jednocześnie stwarza własne środowisko kulturalne w ramach owej kultury ogólnej. Poprzez to środowisko kształtuje osobowość swoich członków, a szczególnie dzieci³⁰.

Rodzina to najbardziej specyficzna grupa społeczna spośród wszystkich³¹. Wiodący cel rodzicielstwa jest pozornie łatwy do określenia. Chodzi o wychowanie zdrowego fizycznie i emocjonalnie potomstwa, dlatego cierpliwość, ciepło, uwaga oraz przede wszystkim miłość są najcenniejszymi darami, jakie dzieci mogą otrzymać od rodziców³². Cele wychowania są idealistyczne i zakładają pożądany zakres czynników, które powinny występować, aby proces zachodził harmonijnie i na miarę możliwości dziecka. Łopatkowa podkreśla, że dziecko powinno być traktowane podmiotowo.

Nie można stosować wobec dzieci jakiegokolwiek przemocy. Wychowanie ma być pomocą w jego rozwoju, dlatego rodzic nie jest właścicielem i w żaden sposób nie może naruszyć jego dóbr osobistych. Autorka nurtu pedagogiki serca podkreśla, że

Dzieci nie mając jeszcze ukształtowanego dostatecznie poczucia odpowiedzialności, często zapominają o obowiązkach wobec obiektu swej sympatii. Trzeba im więc cierpliwie o tym przypominać do czasu tworzenia się nawyku odpowiedzialności za istotę, która obok nich żyje i wymaga ich pomocy³³.

Łopatkowa przyznaje, że mimo wielkich starań rodziców, są też dzieci awychowalne, odporne na wszelkie zabiegi, zawsze jednak należy odpowiadać „sercem na serce”. Pedagog chce tym samym pokazać, że miłość rodzicielska powinna być mądra, pozwalająca dziecku podejmować wybory życiowe z pełną odpowiedzialnością za błędy. To rodzina uczy dzieci określonych zachowań, norm społecznych oraz istotnych wartości.

Rodzice, jako pierwsi wychowawcy, mają ogromny wpływ na kształtowanie się ocen, przekonań i postaw moralnych i nastawień społecznych dzieci oraz przygotowują je do pełnienia różnorodnych ról społecznych i podejmowania coraz bardziej odpowiedzialnych zadań. Mechanizmem, który pozwala na ciągłość pokoleniową, jest międzypokoleniowa transmisja wartości, czyli proces polegający na przekazywaniu wartości, ważnych dla rodziców, poprzez specyficzny kontakt ze swoimi dziećmi³⁴.

Dynamizm i zmienność dzisiejszych czasów powoduje, że dzieci nie spędzają zbyt wiele czasu z rodzicami, ponieważ warunki na to nie pozwalają. Zapracowani, często nieobecni w życiu dziecka rodzice starają się zapewnić dziecku byt. Momentami nie

Warszawa 1976, s. 85.

³⁰ K. Ferenz, *Wprowadzenie dzieci w kulturę*, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995, s. 57.

³¹ Zob. K. Ferenz, *Komunikacja niewerbalna jako wyraz więzi w rodzinie*, [w:] *Rodzina a wychowanie. Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, red. E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański, „Wychowanie w Rodzinie” 2011, nr 3, t. III, s. 18.

³² Zob. R. Peters, *Szczęśliwa rodzina. 25 zasad rodzicielstwa*, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 188.

³³ M. Łopatkowa, *Jak pracować z dzieckiem i rodziną zagrożoną*, dz. cyt., s. 104.

³⁴ E. Jezierska-Wiejak, *Rodzina jako międzypokoleniowa płaszczyzna transmisji wartości*, dz. cyt., s. 285.

starcza im siły i czasu na okazanie swojej miłości, więc próbują w sposób materialny kompensować mu swoją obecność. Łopatkowa zwraca uwagę na bezpośredni, bliski kontakt z dzieckiem, którego nie jest w stanie zastąpić żadna materialność. Idealistyczne spojrzenie autorki nurtu mija się z realiami, jakie stawia współczesna rzeczywistość.

Uczucie oraz emocjonalna więź dziecka z rodzicami (z matką) rodzi się i utrwała poprzez obcowanie z nimi. Wzajemne współodczuwanie siebie jest bardzo istotne, bo „tożsamość człowieka jest mierzona przede wszystkim jego emocjonalną identyfikacją i może się rozkładać na różne obiekty”³⁵. Wypowiedzi Łopatkowej wykluczają się. Autorka twierdzi, że nie można powiedzieć wszystkiego małemu dziecku, ponieważ jego pamięć jest mimowolna, a to, co dla niego jest zrozumiałe i upragnione, zapamiętuje dość szybko i na bardzo długo³⁶. Kiedy dziecko się rozwija, jest wszystkim zaciekawione i dlatego „psycholodzy okres przedszkolny nazwali okresem pytań”³⁷. Może być to trudny czas dla dorosłych, którzy powinni uzbroić się w cierpliwość w udzielaniu najważniejszych odpowiedzi. Należy pamiętać, iż „rozwijanie wrażliwości dziecka na czyjś ból, zmartwienie, dokonuje się głównie przez okazywanie wrażliwości rodzicielskiej”³⁸. Bardzo ważny jest tu związek między sferą psychiczną i fizyczną dziecka a suwerennością jego osoby. Bez naturalnej, empatycznej więzi dziecka z jego rodzicem nie jest możliwe jego zdrowie psychiczne i rozwój jego zdolności do kochania i skazani będą na starość bez miłości, nie tylko ci,

którzy sami nie kochają, lecz także ci, którzy źle kochają. Jeśli nauczyli dziecko kochać tylko siebie samego, jeśli nieświadomie zabili w nim zdolność kochania innych – unieszczęśliwili jego i siebie³⁹.

Miłość rodzi się tam, gdzie jest miłość, więc w najgorszym przypadku może być zablokowana czy wyparta. Łopatkowa odnosząc się do opieki dorosłych dzieci nad swoimi rodzicami, pisze, że miłość oznacza też

nie nastawiać się na czerpanie osobistych korzyści, nie oczekiwać zapłaty dla siebie. Bezinteresowność – główny warunek miłości⁴⁰.

Mało realne oraz bardzo szerokie rozumienie miłości, o której wciąż się mówi w pedagogice serca, sprawia, że momentami można jej znaczenie i sens błędnie zinterpretować.

Mimo wszystko dorośli powinni pamiętać, że „złość rodzi złość, agresja wywołuje agresję”⁴¹, a najważniejszym prawem dziecka jest prawo do miłości. Twórczyni pedagogiki serca, mimo że wciąż odnosi się do zjawiska „miłości”, to niestety nie definiuje jej w żadnym miejscu.

³⁵ M. Łopatkowa, *Pedagogika serca w dobie globalizacji*, Wydaw. Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2006, s. 15.

³⁶ Zob. Łopatkowa M., *Elementarz wychowania młodego dziecka*, dz. cyt., s. 55.

³⁷ Tamże, s. 52.

³⁸ Tamże, s. 57.

³⁹ Tamże, s. 6.

⁴⁰ M. Łopatkowa, *O sztuce wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1974, s. 71.

⁴¹ M. Łopatkowa, *Elementarz wychowania młodego dziecka*, dz. cyt., s. 37.

Utopijne elementy pedagogiki serca w przestrzeni szkolnej

Miłość jest rozumiana jako pozytywna emocjonalna postawa wobec ludzi i świata, przejawiająca się w zachowaniach, które cechuje pozytywny bądź negatywny stosunek emocjonalny do jakiejś osoby, sytuacji, rzeczy czy zjawiska. Emocje, przejawiające się w zachowaniach dorosłych, są istotne w kreowaniu wizji młodego człowieka o świecie społecznym, w którym żyje, dlatego tak ważna jest rola wzorów osobowych w kształceniu i wychowaniu. Łopatkowa ma tu na uwadze bycie naturalnym wzorcem osobowym dla dziecka, jak i wychowanie przez wzory osobowe. Przeciwna jest natomiast wzorowaniu się na typach określonych przez pedagogów czy polityków. Dziecko powinno podlegać opiece dorosłych, a nie ich władzy. Słowo „władza” Łopatkowa zastępuje słowem „piecza rodzicielska”, na którą składają się: wspieranie, opieka, troska. Henryk Jarosiewicz mówi, że

Niewątpliwie dzisiejsza szkoła dysponuje doskonałym zapleczem dydaktycznym, wręcz nieograniczonymi możliwościami docierania do informacji, monitorowania wyników nauczania, ich porównywania itd. Żyjemy w społeczeństwie informacyjnym i to zjawisko ogarnia również szkołę⁴².

Z drugiej strony młodzież nie jest dobrze przygotowana do życia. Coraz częstsze problemy depresyjne, chwiejność emocjonalna i wadliwe postawy społeczne są tego dowodem. Łopatkowa uważa, że globalizacja niesie wraz z sobą różne zagrożenia, ale i prawdą jest, że ma ona wiele zalet wynikających z możliwości porozumiewania się z ludźmi i jednoczenia w szlachetnych celach⁴³.

Szkoła oraz środowisko oświatowe powinny też podporządkować swoje działania kultowi miłości. Jednocześnie wychowanie i kształcenie jako działanie celowe jest nakierowane na przyszłość, aby formować dziecko takim, jakim pedagodzy chcieliby go w przyszłości ujrzeć. Bogusław Śliwerski zwraca uwagę, że tak pojmowany proces pozbawia zatem dzieci „autonomicznej i niepowtarzalnej wartości autonomicznego wzrostu i dojrzewania”⁴⁴, a do tego próbują doprowadzić współczesne działania polityczne. „Przyznaje wprawdzie dziecku prawo do równouprawnienia, by za chwilę jednak jemu zaprzeczyć”⁴⁵, takie spojrzenie pedagogiki serca na współczesną rzeczywistość budzi pewną sprzeczność.

Łopatkowa twierdzi, że istotne jest to, aby dzieci miały wpływ na dobór i zwalnianie zarówno dyrektora szkoły, jak i uczących je nauczycieli. Społeczna działaczka uważa, że dziecko jest samo w sobie cudowną osobą, a spaczona, specyficzna osobowość nauczyciela i jego nieprzemyślane działania mogą mu tylko zaszkodzić. Autorka nurtu mimo to nie przyznała najmłodszym prawa do czynnego udziału w ważnych wyborach dotyczących życia politycznego. Uzasadniła to tym, że „dziecko nie jest w stanie pojąć i obiektywnie ocenić, co się w tej dziedzinie dzieje”⁴⁶.

⁴² H. Jarosiewicz, *Sytuacja wychowawcza we współczesnej szkole – zagrożenie indywidualizmem i subiektywizmem*, [w:] *Pedagogika – z tradycją w jutro*, red. K. Stępień, „Cywilizacja” 2007, nr 22, s. 64.

⁴³ Zob. M. Łopatkowa, *Pedagogika serca w dobie globalizacji*, dz. cyt., s. 13.

⁴⁴ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, dz. cyt., s. 102.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ M. Łopatkowa, *Pedagogika serca*, Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992, s. 220.

Hanna Nikodemka El Tairy, doświadczona psycholog kliniczna, w przypadku, odnoszącym się do decydowania najmłodszych w sprawach ważnych na gruncie domowym, twierdzi, że

nawet najinteligentniejsze i najmądrzejsze dziecko pod słońcem nie może rządzić w domu. Zrzucenie na nie tak wielkiej odpowiedzialności jest dla niego krzywdzące i odbiera mu dzieciństwo. Jest też wyrazem całkowitego niezrozumienia dziecięcych potrzeb przez rodziców. Może też być wyrazem ich wygodnictwa i niechęci do wzięcia odpowiedzialności za proces wychowawczy własnego dziecka⁴⁷.

Autorka nurtu pedagogiki serca stworzyła utopijną wizję funkcjonowania dziecka wśród dorosłych. Łopatkowa uważa, że należy utrzymywać więzi emocjonalne między dzieckiem a bliskimi mu osobami oraz wykorzystywać je do osiągnięcia celów wychowawczych.

Miłość – każde dziecko powinno być kochane. Zrozumienie – dorośli powinni nie tylko patrzeć na dziecko ze swego punktu widzenia, lecz starać się wziąć pod uwagę punkt widzenia dziecka, usiłować pojąć i wczuć się w to, co i jak ono rozumie i przeżywa, jakie ma pragnienia, radości i smutki⁴⁸.

Wybitna pedagog mówi, że nauczyciel powinien być wzorcem osobowym dla uczniów (dzieci) i nie obawiać się nawiązywania emocjonalnych więzi ze swoimi podopiecznymi. Powinien też posiadać dar, umiejętność nawiązywania z nimi kontaktu emocjonalnego, ponieważ „głód więzi jest dla dziecka nie mniej dotkliwy niż głód fizyczny”⁴⁹.

Inną kwestią (dość niekorzystną) jest też problem przekazywania przez państwo niewystarczającej ilości środków pieniężnych na oświatę. Niezbyt sprzyjające warunki ograniczają realizację tak wzniosłych i idealistycznych celów. Zbyt duża liczba dzieci w klasach (dwudziestoparosoobowa grupa), niewystarczający (mimo dużego zaangażowania) czas pracy nauczyciela w nawiązywaniu bliskiego kontaktu z dzieckiem nie jest czynnikiem ułatwiającym realizację emocjonalnie satysfakcjonujących rozwiązań na tyle, aby zapobiec wciąż nowo narastającym wyzwaniom środowiska szkolnego. Łopatkowa twierdzi, że „dobrej nauczycielce wystarczy 18 godzin w tygodniu, by kompensować braki wychowania domowego; współpracując z rodzicami wpływa na zmniejszenie tych braków w domu”⁵⁰. Natomiast w innej książce stwierdza, że tylko „niewiedza wprawia w błogi stan spokoju, a wiedza zwłaszcza refleksyjna, zawsze przysparza kłopotów”⁵¹, dlatego w kontekście czasów współczesnych można by rzec, że nauczyciele są niezbyt dobrzy, współpraca z rodzicami nie w każdym przypadku jest udana, a ich refleksyjność jest na bardzo wysokim poziomie, ponieważ kłopoty wciąż są i mimo ciągłej pracy, nie ubywa ich. Wciąż zmieniające się przepisy dotyczące obowiązku szkolnego oraz wymagań dostosowanych do poszczególnych etapów kształcenia nie napawa optymizmem.

Autorka Pedagogiki serca zwraca również uwagę na bardzo ważną kwestię dotyczącą podniesienia kryteriów przyjęć na stanowisko pracy nauczyciela, przy

⁴⁷ H. Nikodemka El Tairy, *Jak wychować potwora. Antyprzewodnik dla rodziców*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 38.

⁴⁸ M. Łopatkowa, *Elementarz wychowania młodego dziecka*, dz. cyt., s. 9.

⁴⁹ Tamże, s. 17.

⁵⁰ Tamże, s. 92.

⁵¹ M. Łopatkowa, *O sztuce wychowania*, dz. cyt., s. 8.

czym bardzo ważna jej zdaniem jest osobowość kandydata. Twierdzi, że tylko w taki sposób w szkole może zatryumfować miłość.

Łopatkowa uważa, iż kluczową rolę w pedagogice serca odgrywa również ufność w rozwój i obronę człowieczeństwa. Niestety czasy współczesne niosą wraz z sobą różne zagrożenia, dlatego nieodpowiedzialne ze strony dorosłego byłoby pozostawienie dziecka własnej ufności w tej niepewnej rzeczywistości.

Wspólne zabawy i zajęcia dzieci jednych z drugimi w świetlicy, na koloniach, na boisku, na podwórku, w mieszkaniu powinny odbywać się pod uważnym okiem dorosłych, świadomych nierówności koleżeńskiej i sposobów jej zmniejszenia⁵².

Twórczyni pedagogiki serca zwraca uwagę na istotę współpracy nauczyciela z rodzicem w imię pomocy dziecku w jego rozwoju. „We wspólnej rozmowie nauczyciel i rodzice mogą np. zaplanować zajęcia dziecka po godzinach lekcyjnych, sposób udzielania mu pomocy w nauce itp.”⁵³ Dziecko również należy wspierać w organizowaniu zajęcia i barania w nim udziału tak, aby nauczyć je spokojnego i planowego działania. „Dziecko uczęszczające do szkoły musi mieć codziennie zaplanowany swój czas pracy z podziałem na zajęcia szkolne, naukę w domu oraz czas na odpoczynek”⁵⁴. Najmłodszy musi też wiedzieć, że dorosły docenia jego dobre chęci⁵⁵, nawet jeżeli nie wszystko wyjdzie tak, jak powinno, za pierwszym razem.

Utopijne spojrzenie na pedagogikę serca – podsumowanie

Kończąc powyższe rozważania, pragnę zaakcentować, że pedagogika serca zwraca uwagę na istotne kwestie wychowania dziecka. Opiekun poświęca swoje życie służbie okazywania uczuć dziecku w jego wychowaniu opartym na miłości. Należy podkreślić, że „empatia jest niezwykle istotnym aspektem nawiązywania i podtrzymywania przyjaźni, gdyż pozwala na zrozumienie życia i zwyczajów innych ludzi, co jest istotą człowieczeństwa”⁵⁶. Okazywanie dziecku uczuć jest bardzo ważne, bo nawet gdy ono jest jeszcze bardzo młode i nie rozumienie sensu kierowanych do niego słów, to potrafi wyczuwać emocje i atmosferę panującą w jego otoczeniu⁵⁷.

Dopóki rodzice żyją, stanowią schronienie dla dzieci będących w niebezpieczeństwie. Dom jest dla nich azylem, ostatnią nadzieją. I w tym tkwi odwieczna wartość rodzinnego domu⁵⁸.

Przede wszystkim głównym celem pedagogiki serca powinno być wychowanie istoty ludzkiej, która uewnętrzniła w sobie miłość tak, by mogła powiedzieć o sobie „amo ergo sum” – kocham więc jestem⁵⁹.

⁵² Tamże, s. 177.

⁵³ J. Pielkowa, *Rodzina i dom. Moje dziecko jest niegrzeczne*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1980, s. 42.

⁵⁴ Tamże, s. 29–30.

⁵⁵ Zob. M. Łopatkowa, *Elementarz wychowania młodego dziecka*, dz. cyt., s. 39.

⁵⁶ C. Aves, *Zrozum swojego przedszkolaka*, Wydaw. K. E. Lieber, Warszawa 2007, s. 19.

⁵⁷ Zob. J. Pielkowa, *Rodzina i dom. Moje dziecko jest niegrzeczne*, dz. cyt., s. 3.

⁵⁸ M. Łopatkowa, *O sztuce wychowania*, dz. cyt., s. 208.

⁵⁹ Zob. *Amo ergo sum* [online][dostęp: 24.10.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://pedagogikaserca.blox.pl/html>.

Łopatkowa zwróciła uwagę na to, że „żyjemy w czasach potwornego chaosu, w przedziwnym obłąkanym świecie, w którym nikt już nikomu nie wierzy, w którym proste wartości takie jak miłość, przyjaźń, współczucie przestają mieć znaczenie”⁶⁰. Pedagogika serca może stanowić źródło inspiracji i refleksji pedagogicznej.

Łopatkowa mimo opierania swoich rozważań na diagnozie kondycji ludzkiej, nie odpowiada na pytanie: kim jest człowiek i dlaczego tak często wybiera zło?

Dzieci jeszcze nie wygrały z dorosłymi, chyba że dorośli im w tym pomogli. Jeśli poczucie odpowiedzialności wychowawczej rodziców i nauczycieli góruje nad ich osobistymi ambicjami, wówczas dochodzi do uznania sprzeciwu dziecięcego lub wyczerpującego wyjaśnienia, trafiającego do przekonania oponentów, że ich argumenty nie mają uzasadnienia. Dyskusja z podwładnymi, zwłaszcza nieletnimi, uzasadniająca polecenia nie jest wygodna⁶¹.

Pedagogika serca Łopatkowej zawiera w sobie idealistyczne i utopijne założenia. Możliwość doboru nauczycieli wedle własnego uznania pozostawia również pewne wątpliwości, choć nie ulega dyskusji, że w szkole powinni pracować tacy pedagodzy, którzy potrafią zrozumieć dziecko i nawiązać ważny dla obu stron kontakt emocjonalny. Łopatkowa twierdzi, że dziecko powinno mieć również możliwość pozwania rodzica do sądu, gdy ten jego zdaniem źle wypełnia swoje zadania. Autorka nurtu w innej swojej wypowiedzi przeczy sama sobie, mówiąc, że nawet najmądrzejsze dziecko nie ma prawa rządzić w domu.

Miłość jest drogowskazem, który wedle poglądów Łopatkowej nakazuje traktowanie dziecka w sposób szczególny, z zachowaniem wszelkich norm i zasad etycznych po to, aby stworzyć mu jak najlepsze warunki do wzrastania, a humanistyczne założenia pedagogiki serca umożliwiają spojrzenie na jego sytuację w czasach współczesnych.

Bibliografia:

- Aves C., *Zrozum swojego przedszkolaka*, Wydaw. K. E. Lieber, Warszawa 2007.
- Czerwiński K., *Utopia jako impuls innowacji w edukacji*, [w:] *Od pedagogiki do polityki*, red. J. Marszałek-Kawa, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Denek K., *Wartości jako źródło edukacji*, [w:] *Dziecko w świecie wartości. Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*, red. B. Dymara, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
- Ferenz K., *Konteksty edukacji kulturalnej. Społeczne interesy i indywidualne wybory*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2003.
- Ferenz K., *Komunikacja niewerbalna jako wyraz więzi w rodzinie*, [w:] *Rodzina a wychowanie. Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, red. E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański, „Wychowanie w Rodzinie” 2011, nr 3, t. III.
- Ferenz K., *Przestrzenie współczesnej edukacji obywatelskiej*, [w:] *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, tom I, red. W. Żłobicki, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.
- Ferenz K., *Wprowadzenie dzieci kulturę*, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995.
- Furmanek W., *Człowiek, człowieczeństwo, wychowanie*, Wydaw. Oświatowe Fosze, Rzeszów 1995.

⁶⁰ M. Łopatkowa, *Pedagogika serca w dobie globalizacji*, dz. cyt., s. 5.

⁶¹ M. Łopatkowa, *O sztuce wychowania*, dz. cyt., s. 19.

II. Obrazy edukacji i społeczeństwa z perspektywy utopii

- Gutowska H., *Zanim dziecko pójdzie do szkoły*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1983.
- Jarosiewicz H., *Sytuacja wychowawcza we współczesnej szkole - zagrożenie indywidualizmem i subiektywizmem*, [w:] *Pedagogika - z tradycją w jutro*, red. K. Stępień, „Cywilizacja” 2007, nr 22.
- Jaśtał J., *Utopia*, [w:] *Słownik filozofii*, red. J. Hartman, Wydaw. Zielona Sowa, Kraków 2004.
- Jezierska-Wiejak E., *Rodzina jako międzypokoleniowa płaszczyzna transmisji wartości*, [w:] *Rodzina w mediach i praktyce pedagogicznej*, red. E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański, „Wychowanie w Rodzinie” 2013, nr 2, t. VIII.
- Łopatkowa M., *Elementarz wychowania młodego dziecka*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 2002.
- Łopatkowa M., *Jak pracować z dzieckiem i rodziną zagrożoną*, Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1976.
- Łopatkowa M., *O sztuce wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1974.
- Łopatkowa M., *Pedagogika serca*, Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.
- Łopatkowa M., *Pedagogika serca w dobie globalizacji*, Wydaw. Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2006.
- Nikodemski El Tairy H., *Jak wyhodować potwora. Antyporadnik dla rodziców*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012.
- Peters P., *Szczęśliwa rodzina. 25 zasad rodzicielstwa*, Świat Książki, Warszawa 2003.
- Pielkowska J., *Rodzina i dom. Moje dziecko jest niegrzeczne*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1980.
- Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 1997.
- Schaffer H. R., *Psychologia dziecka*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Schiller P., T. Bryant T., *Wychowuj mądrze. Naucz dziecko podstawowych 16 wartości*, Wydaw. K.E. Lieber, Poznań 2004.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Waniewska-Bobin M., *Utopizm*, [w:] *Encyklopedia filozofii wychowania*, red. S. Jedynek, J. Kojkoł, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2009.
- Woititz J. G., *Wymarzone dzieciństwo*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.

Netografia:

- Amo ergo sum* [online][dostęp: 24.10.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://pedagogikaserca.blox.pl/html>.
- More Thomas*, [w:] *Encyklopedia PWN* [online] [dostęp: 23.08.2016]. Dostępny w World Wide Web: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/More-Thomas;3943423>.
- Utopia - definicja, synonimy, przykłady użycia*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN* [online] [dostęp: 30.09.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/utopia.html>.
- Utopia*, [w:] *Słownik SJP Słownik Języka Polskiego* [online] [dostęp: 30.09.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://sjp.pl/utopia>.
- Wollman L., *Wychowanie w miłości* [online] Studio Opinii [dostęp: 4.10.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://studioopinii.pl/dr-lidia-wollmann-wychowanie-w-milosci/>.

Utopian Vision of Upbringing of Maria Łopatkowa's Pedagogy of the Heart in the Context of Modern World Values

Abstract: Values and ideals in upbringing show the direction, in which actions undertaken by the educator should lead. They are a road-sign, which orders treating of a child in a special way, with respect for all ethical norms and rules, to create the best possible conditions for growth. Thomas More, in written by himself story, created a perfectly functioning country Utopia, in which reigned the environment full of respect. People were friendly towards each other, honest, there was no famine, or any other undesirable conditions. Maria Łopatkowska has created a pedagogic trend named pedagogy of the heart, which was based on the author's vision of personal respect for children. Utopian, idealistic, leaving much to wish for concept of educating the young generation, encourages to reflect on the values of idealistic education and the realities posed by contemporary life. It is the expression of humanism on the position of the child in case of a change in his or her educational, family home and personal space. Pedagogy of the heart contains a timeless utopian vision of a clash of positive intentions with the limitations and imperfections of the world, which is ruled by consumerism, haste and constant change. Realistic look at the child as an entity that is not fully formed, remaining in constant development, which has its own strengths and weaknesses that are arising from the situations to which he or she got exposed, shows the vision of the trend's author, as impossible to fulfill. Łopatkowa created pedagogy of the heart based on exactly those assumptions. Perspective inspired by humanism of the position of a child in the situation of contemporary times hides a time-less utopian vision of conflict of positive intentions and the limits and imperfections of the world ruled by consumerism, rush and constant change.

Keywords: Łopatkowa, values, pedagogy of the heart, utopia, upbringing, modernity, school, teacher, students

